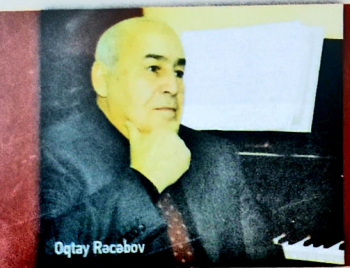

Oqtay Rəcəbovun fortepiano əsərlərində xalq musiqisinin təzahür xüsusiyyətləri

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında böyük rol oynamış fortepiano aləti Avropadan Şərqi qərbiyə gəlmiş, XX-XXI əsrlərdə

ümumbəşəri bir alət kimi qəbul olunmuşdur. Bu alətə marağ həm ifaçılıq, həm də bəstəkarlıq sənətində öz parlaq ifadəsini taparaq, XX əsrin əvvəllərindən bəstəkarların diqqətini fortepiano əsərləri yaratmağa sövq etmişdir. Forteplano tezliklə Azərbaycanın ziyalı cəmiyyətinin sevimli alətinə, onun üçün bəstələnən əsərlər isə konsert repertuarlarının ən parlaq nömrələrinə çevrildi. Belə münbit şəraitdə Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında fortepiano üçün yazılan əsərlərin sayı da artır, janr dairəsi Avropa və rus bəstəkarlığı məktəbinin nailiyyətlərindən bəhrələnərək daha da zənginləşirdi. Burada xalq musiqisinin janrlarından istifadə milli xüsusiyyətlərin bəstəkar texnikası ilə maraqlı vəhdətində özünü göstərirdi.

Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında fortepiano musiqisi özünü kiçikhəcmli əsərlərdən fortepiano konsertlərinə qədər bütün janrlarda təcəssüm etdirmişdir. Həmin alət üçün yazılan əsərlər rəngarəng janr və formalarla, demək olar ki, bütün bəstəkarların yaradıcılığında yer alıb. Lakin fortepiano musiqisi və bu alət üçün repertuarın zənginləşməsi əsas etibarilə XX əsrin II yarısına təsadüf edir. Forteplano repertuarı konsert, sonata, ballada, prelüd, fuqa, müxtəlif həcmli pyeslər, eksprompt, etüd, skerso və s. kimi janrlarla zəngindir.

Forteplano üçün maraqlı əsərlərin və uşaq fortepiano ifaçılığının inkişafında əhəmiyyət daşıyan nümunələrin müəllifi Oqtay Rəcəbovun yaradıcılığı xüsusilə qeyd edilməlidir. Musiqi pedaqogikasının təşəkkülündə böyük xidmətlər göstərmiş istedadlı bəstəkar kiçik pianoçuların marağını cəlb edən, texniki imkanlarını, bədii-estetik zövqünü inkişaf etdirən fortepiano miniatürünün müəllifidir.

Onun 1998-ci ildə yazılmış "Piano üçün əsərlər", "Rapsodiya" məcmuələri, eləcə də 2014-cü ildə bəstələdiyi "14 miniatür" silsiləsi uşaq musiqi məktəblərinin tədris repertuarında xüsusi yer tutur. Bəstəkarın bu fortepiano pyeslərində onun uşaq aləmini böyük bir həssaslıqla duya bilməsi aydın hiss olunur. Belə ki, bəstəkar "Barkarola", "Lirik rəqs", "Zarafat", "Düşünca", "Lirik vals", "Dəcəllər", "Keçmiş anarkən", "Anamı xatırlarkən", "Qəmli əhval-ruhiyyə", "Xatirələrim", "Rəqs" kimi verdiyi adlara uyğun hər bir pyesə musiqi bəstələyərək uşaqların hiss və həyəcanlarını, düşüncə və əhval-ruhiyyəsini əks etdirməyə müvəffəq olmuşdur" (R.İmanov. Oqtay Rəcəbov. B.: Şərq-Qərb, 2014, 224 s., s-178).

O.Rəcəbovun fortepiano yaradıcılığında miniatür janrlar üstünlük təşkil edir. Onların sırasında bəstəkarın görkəmli pianoçu Fərhad

Bədəlbəyliyə həsr etdiyi "14 miniatür" silsiləsi nümunə ola bilər. Burada pyeslər sırasında müxtəlif janrlar, o cümlədən marş, vals, rəqs misal göstərilməlidir. Onlardan biri də "Aşıqsayağı"dır. Pyesin fakturası aşıq havasının instrumental müşayiətini xatırladır. Əsər aşıq havalarına xas harmonik tərkib və melodik elementin müxtəlif yüksəkliklərdə işlənməsi, alterasiyalarla mürəkkəbləşməsi və yenidən əvvəlki, natural versiyasına qayıdışı üzərində qurulub. Bəstəkar aşıq musiqisinin faktura, ritmik və melodik xüsusiyyətlərini kiçik pyesdə ustalıqla nümayiş etdirərək, kiçik pianoçunu xalq yaradıcılığının zəngin sahəsi ilə yaxından tanış etməyə nail olmuşdur.

Miniatür müxtəlif ad və janra sahib olsalar da, onların musiqi dili, ritm-intonasiya xüsusiyyətləri müğamlardan, xalq mahnı və rəqslərindən bəhrələnib. Hər pyes müəyyən lada əsaslanaraq, müəyyən müğamin lad-intonasiya xüsusiyyətlərini əks etdirir. Bəstəkar xalq musiqi janrlarının səciyyəvi cəhətlərini azyaşlı musiqiçiyə münasib şəkildə nümayiş etdirir ki, bu da onun pedaqoq münasibətini parlaq ifadə edir. Pyeslərin musiqi dili Rast, Bayatı-Şiraz, Şuştar ladlarına əsaslanmışdır.

Bəstəkarın fortepiano yaradıcılığında xalq musiqisindən istifadə mətdərlərindən biri də onun 2005-ci ildə bəstələnmiş iki dəftərdən ibarət "Azərbaycan xalq mahnıları" məcmuəsində təzahür edir. Xalq mahnılarının müxtəlif alət, səs və musiqi kollektivləri üçün işləmələri bəstəkar yaradıcılığında ön yerlərdən birini tutur. Xalq musiqisinin təbliği, tədqiqi və bəstəkar musiqisində istifadə məsələsi mühüm vəzifə kimi daim Ü.Hacıbəylinin diqqətində olmuş və öz həmkarlarına, tələbələrinə tövsiyə vermişdir. Onun başladığı ənənə gələcək bəstəkar nəsilləri tərəfindən də uğurla davam etdirilib. Müasir dövrdə xalq mahnılarının ən müasir üsul və ifadə vasitələrlə işləmələri mövcuddur. O.Rəcəbovun məcmuəsində 50 mahnının fortepiano üçün işləməsi yer almışdır. 1 dəftərdə 24, 11 dəftərdə isə 26 mahnı təqdim edilir.

"1 məcmuəyə "Gül başmaq", "Can gülüm can-can", "Qadan alım", "Gəl al məni", "Bağçası, bəri", "Neylərsən", "İki alma", "Aman nənə", "Gəldim", "Telli", "Xoş gəldin", "Xoş getdin", "Bu gecə", "Söhbət saz ilə", "Su gəldi", "Ay yol açın", "Uca dağlar", "Apardı sellər Saranı", "Nar, nar, Nargilə", "Na-na-nay", "Ay dili, dili", "Halay", "Yaylıq", "Süsən sünbül" mahnıları daxil edilmişdir" (R.İm.s-190).

İlk pyes kiçikhəcmli və period formasındadır. Sol əldə yer alan partiya xalq mahnılarının instrumental müşayiətini xatırladır. Əsərin həcmi reprizalar hesabına qurulmuşdur. Demək olar ki, melodiyanın hər frazası təkrar edilir. "Can gülüm, can-can" xalq mahnısı əsasında verilən ikinci işləmədə 6/8 metr, Andante tempi və hamofon-harmonik faktura müşahidə edilir. Onun həcmi birinci işləməyə nisbətən bir qədər genişdir. Qeyd edək ki, nadir hallarda rast gəlinən bu mahnı mərasim folkloru ilə bağlıdır. Bəstəkar həmin nümunəyə müraciətlə sanki onu yenidən yaddaşlara qaytarmışdır. İki cümləli period (9+12) eyni musiqi materialı

Elmira Hümbətova

Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının doktorantı

E-mail: emtrik@mail.ru

əsasında qurulub. Birinci periodda sağ əlin partiyası, ikinci cümlədə sol ələ həvalə edilir və sanki bir dialoqu xatırladır.

Üçüncü, "Qadan alım" xalq mahnı işləməsində də bəstəkar period formasından istifadə etmişdir. Həzin xarakterli melodiya sağ əlin partiyasında yer alır. Sol əldə isə arpeciolu müşayiət verilib. Olduqca sadə faktura kiçik pianoçunun ifası üçün heç bir çətinlik törətmir. Hər cümlə repriza vasitəsilə təkrarlanır. Dörd sayılı "Gəl al məni" xalq mahnı işləməsində bəstəkar polifonik fakturadan bəhrələnir. Onun quruluşu iki səslili polifonik pyesləri xatırladır. 8 xanəlik mövzu əvvəlcə yuxarı, daha sonra isə aşağı səsdə keçir. Bu zaman onu müşayiət edən partiya da qorunub saxlanılır. "Bağçası, bəri" xalq mahnı işləməsi isə 3 sayılı işləmədə olduğu kimi sadə fakturalı quruluşa malikdir, həcmi iki cümləli periodu təşkil edir. Sağ əldə əsas melodiya, sol əldə isə arpeciolu müşayiət yer alır.

Əvvəlki işləmələrdən fərqli olaraq, 6 sayılı "Neylərsən" pyesində vals janrına xas faktura və ritmik quruluş istifadə edilmişdir. Hamofon-harmonik fakturanın tətbiqi növbəti "İki alma" işləməsində də davam etdirilir. Lakin bu nümunə 2/4 metr ölçüsünə əsaslanır.

Məcmuənin səkkizinci nömrəsi xalq arasında məşhur olan "Aman, nənə" xalq mahnısına əsaslanır. Məlumdur ki, bu mahnı dahi bəstəkar Ü.Hacıbəyli tərəfindən də xor üçün işlənmişdir. O.Rəcəbovun işləməsində də xor partiturasına bənzərən quruluş müşahidə edilir. Çoxsaylı səs qatları əsas melodiyani müşayiət edərək, sanki solistlə birgə çıxış edən xoru xatırladır. Xor işləmələrində olduğu kimi, əsas melodiya yuxarı səse həvalə edilmiş, digər səslərdə isə işləmənin harmonik fonunu yaradan akkord tərkibləri verilmişdir.

"Gəldim" xalq mahnısına əsaslanan 9 sayılı işləmədə maraqlı melodik və ritmik məzmun diqqəti cəlb edir. Belə ki, işləmə bütünlüklə bir motivin dəfələrlə təkrarı və ritmik variasiyası üzərində qurulmuşdur. Sol əlin partiyasında ostinato müşayiət verilib. Növbəti "Telli" xalq mahnı işləməsində bu prinsipi müşahidə etmək olar. Nümunə bir cümlənin dəfələrlə təkrarlanması üzərində qurulur. 11 sayılı işləmədə

isə musiqinin xarakteri marş janrını xatırladır. Adından da məlum olduğu kimi ("Xoş gəldin") qonaq qarşılanmasını təsvirləyir. İşləmənin fakturası xoral tiplidir və burada kadans zamanı bəstəkar imitasiyalardan istifadə edir. İki cümləli, təkrar quruluşlu period formasındadır. Onun məntiqi davamı kimi çıxış edən növbəti işləmədə isə ("Xoş getdin") sanki əziz insanın gedişindən doğan kövrəklik hiss olunur. Miniaturun fakturasında da marşvarilik lirik mahnı əhval-ruhiyyəsi ilə əvəzlənir. Bir sıra işləmələrdə rast gəlinən melodiya və arpecio müşayiəti tətbiqləri. Faktura tipi növbəti 13 sayılı "Bu gecə" xalq mahnı işləməsində də davam etdirilir. Lakin həm də melodiyanın növbəti keçidi sol əlin partiyasına həvalə edilir. Bu da pyesə bir qədər polifonik əhval-ruhiyyə gətirmiş olur.

Məcmuənin mürəkkəb fakturalı işləmələri əsasən sona yaxın toplanmışdır. Burada yer alan "Süsən sünbül", "Halay", "Yaylıq", "Ay dili, dili", "Na-na-nay" işləmələrinin həcmi, fakturası, ritmik və melodik quruluşunda, eləcə də ifaçılıq texnikasında mürəkkəbli əvvəlki pyeslərə nisbətən daha aşıqdır. Xüsusilə, "Halay" işləməsində tempin tez-tez dəyişməsi, dinamik rəngarənglik, "Süsən sünbül" işləməsində çoxqatlı faktura, səsatlıların verilməsi və s. misal ola bilər. Bu pyeslər kiçik pianoçudan bir qədər texniki hazırlıq tələb edir.

Xalq mahnı işləmələrində O.Rəcəbov həm bəstəkar, həm də pedaqoq kimi ilk növbədə azyaşlı ifaçının musiqi-estetik zövqünün formalaşması məsələsinə xüsusi diqqət yetirmiş, uşaqların xalq musiqisinə marağ və sevgisinin yaranması istiqamətində çalışmışdır. İşləmələrdə unudulmuş, az ifa olunan xalq mahnıları ilə yanaşı, məşhur nümunələrə də müraciət edilib, miniatürün quruluşunda sadədən mürəkkəbə doğru inkişaf prinsipinə əsaslanılıb. İşləmələrdə azyaşlı pianoçunun bədii-texniki imkanları nəzərə alınmış, musiqi məktəblərinin tədris repertuarının meyarlarına uyğunlaşdırılıb. Bütün bu cəhətlər Oqtay Rəcəbovun xalq mahnılarında bəstələdiyi işləmələrin uşaqlar üçün fortepiano musiqisinin zənginləşməsində və tədris prosesində əhəmiyyətini vurğulayır. ♦

Ədəbiyyat:

1. İmanov R. Oqtay Rəcəbov. B.: Şərq-Qərb, 2014, 224 s.
2. Rəcəbov O. Azərbaycan xalq mahnıları. I dəftər. B.: Çıraq, 2005, 27 s.
3. Сеидов Т. Азербайджанская фортепианная культура XX века: педагогика, исполнительства и композиторское творчество. Б.: Аз.Гос. Изд., 2006, 272 с.

Резюме

Статья посвящена фортепианной музыке талантливого представителя азербайджанской музыкальной школы, композитора, педагога и общественного деятеля Октая Раджабова. Автор анализировал разработку, находящуюся в сборнике с точки зрения формы, содержания, фактуры, мелодии и т.д., обратил внимание на художественно-технические исполнительские возможности миниатюры.

Ключевые слова: фортепиано, народная песня, разработка, фактура, лад, миниатюра.

Summary

The article addresses forte piano music of O.Radjabov, the talented representative of the Azerbaijani composition school, a composer, pedagogue, public person. The author analyzes the arrangements included in the notebook in terms of their forms, contents, textures, melodies etc. and points out the artistic and technical performance capacities of these miniatures.

Key words: piano, folk song, music, arrangement, texture, mode, miniature.